

ՀԱՊԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԵՎ

ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ

ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

3

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES, RA
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY AND ETHNOGRAPHY

PROCEEDINGS OF THE INSTITUTE
OF ARCHAEOLOGY AND ETHNOGRAPHY
HAIA-3

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК, РА
ИНСТИТУТ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ

ТРУДЫ ИНСТИТУТА
АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ
ХАИА-3

YEREVAN
IAE PUBLICATION 2019
ЕРЕВАН
ИЗДАТЕЛЬСТВО ИАЭ 2019

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՀԱԻԱ-3

ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԵՒ
ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԱԾԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
3

***Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության
ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ***

Խմբագրական խորհուրդ

Պավել Ավետիսյան (գլխավոր խմբագիր), Լևոն Աբրահամյան, Գրիգոր Արեշյան, Ռուբեն Բադալյան, Միհրան Գալստյան, Տորք Դալալյան (պատասխանատու խմբագիր), Զուստո Թրախնա, Թեո վան Լինթ, Լորի Խաչատուրեան, Թամար Հայրապետյան, Հարություն Մարության, Արմեն Պետրոսյան, Համլետ Պետրոսյան, Գագիկ Սարգսյան, Ադամ Սմիթ, Պատրիկ Տոնասպետեան, Պիտեր Քաուի

Editorial Board

Pavel Avetisyan (editor-in-chief), Levon Abrahamyan, Gregory Areshyan, Ruben Badalyan, Peter Cowe, Tork Dalalyan (associate editor), Patrick Donabédian, Mihran Galsyan, Tamar Hayrapetyan, Lori Khatchadourian, Theo van Lint, Harutyun Marutyan, Armen Petrosyan, Hamlet Petrosyan, Gagik Sargsyan, Adam Smith, Giusto Traina

Редакционная коллегия

Павел Аветисян (главный редактор), Левон Абрамян, Тамар Айрапетян, Григорий Арешян, Рубен Бадалян, Мигран Галстян, Торк Далалян (ответственный редактор), Патрик Донабедян, Петер Кауи, Тео ван Линт, Арутюн Марутян, Армен Петросян, Гамлет Петросян, Гагик Саргсян, Адам Смит, Джусто Траина, Лори Хачадурян

Համարի խմբագիրներ՝

Տորք Դալալյան, Ռոման Հովսեփյան, Աստղիկ Բաբաջանյան

Volume editors:

Tork Dalalyan, Roman Hovsepyan, Astghik Babajanyan

Редакторы выпуска:

Торк Далалян, Роман Овсепян, Астхик Бабаджанян

- Յ 720 Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ, 3: /
ՀՀ ԳԱԱ հնագիտ. և ազգագր. ինստ.: Խմբ. Տ. Դալալյան, Ռ. Հովսեփյան,
Ա. Բաբաջանյան, – Եր., ՀԱԻ հրատ., 2019. – 252 էջ: (Հնագիտության և
ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ, 3):

ՀԱԻԱ մատենաշարի հերթական՝ 3-րդ հատորն ընդգրկում է երիտասարդ և փորձառու հետազոտողների հոդվածներ, որոնք վերաբերում են վաղ և միջնադարյան հնագիտությանը, ավանդական ծեսին, բանավեժանին ու աշխարհայացքային ընկալումներին, խորհրդային և ետխորհրդային շրջանի մարդաբանությանն ու մշակութաբանությանը, ինչպես նաև արդի աշխարհաքաղաքական խնդիրներին: Ժողովածուն օգտակար կարող է լինել Հայաստանի և հարակից երկրների պատմությանը, մշակույթով ու քաղաքագիտությանը զբաղվող հետազոտողների, ինչպես նաև հայագիտության ամենալայն ու բազմազան խնդիրներով հետաքրքրվող ընթերցողների համար:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԱԽՆԱԴԱՐՅԱՆ ՀԱՆՐՈՒՅԹՆԵՐ

Ա. Ա. Բորոխյան

Վիշապ կոթողներն՝ ըստ Ատրպետի արխիվային նյութերի 8

Մ. Ս. Շախմուրադյան

«Անապատի օդապարուկների» կառուցվածքի և ձևերի քննություն 21

Ա. Կ. Ջուհարյան

Վանակատի հույժի օգտահանման սկզբունքները
բրոնզի դարում՝ ըստ ՀՀ տարածքից գտնված նմուշների
PXRFX վերլուծության տվյալների 36

Տ. Է. Հարությունյան

Քարաշամբի հնավայրի նորահայտ շքասեղների
ժամանակագրությունը և տիպաբանությունը 47

Բ. Վ. Վարդանյան

Կուր-արաքսյան միջագետքի ուշբրոնզեդարյան դամբանային
համալիրների սոցիալ-ժողովրդագրական վերլուծության
խնդիրներն՝ ըստ Լճաշենի տվյալների (մ. թ. ա. 16–13-րդ դդ.) 65

Ռ. Ա. Հովսեփյան

Բուսական մնացորդներ Մաստարա–3 հնավայրի
անտիկ դարաշրջանի կարասային թաղումներից 79

ՄԻՋՆԱԴԱՐ

Տ. Ս. Դալայյան

Դիտարկումներ՝ 13-րդ դարում երաժշտական գործիքներին
առնչվող աշխարհայացքային ընկալումների վերաբերյալ 92

Դ. Հ. Միրիջանյան, Ս. Հ. Աղայան

Դիտարկումներ Գլխունյաց իշխանների տիրույթների մասին՝
ըստ արձանագիր և մատենագիր աղբյուրների 106

Ա. Լ. Գրիգորյան

Սոթք–1 ամրոցը և Դվին-Պարտավ
առևտրական ճանապարհի սոթքյան հատվածը 117

Ա. Ա. Բարաշանյան, Ք. Զ. Ֆրանկլին

Միջնադարյան մշակութային լանդշաֆտը Վայոց ձորում՝
Մետաքսի ճանապարհի համակարգում 125

Ա. Ա. Մարտիրոսյան

Դաշտադեմի ամրոցի 2015 թվականի պեղումներով
հայտնաբերված կենցաղային քարե առարկաների
տնտեսական բաղադրիչի շուրջ 137

Ե. Ե. Վապկևա

Եկեղեցիների տապանաբալկերի և վանական գերեզմանատների
հնագիտական ուսումնասիրությունն արդի Ռուսաստանում 148

ԱՎԱՆԴԱԿԱՆ ՃԵՍ ԵՒ ԲԱՆԱՐԿԵՍՏ

Ն. Խ. Վարդանյան

«Թագվորի մեր, դու՛րս արի» հարսանեկան կատակերգի հորինվածքը
և գործառնականությունը ծեսում 160

Ն. Յ. Խաչատրյան

Երաժշտաբանահիւսական տարբեր ժանրերի փոխազդեցությունն
ու փոխներթափանցումը հայ ժողովրդական օրօրներում 173

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԵՒ ԵՏԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆԻ ՄԱՐԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Գ. Միքայելյան

Բանտի մշակութային մարդաբանությունն՝
ըստ Փարաջանովի ստեղծագործությունների 186

Հ. Մ. Մուրադյան

Մշակույթի տները խորհրդային և ետխորհրդային
Հայաստանում. ժառանգականությունը, գործառության
և իմաստային փոխակերպումները 194

Ա. Ն. Նալբանդյան

Թուրքիայի մշակութային քաղաքականությունը Վրաստանում 204

ՍՓՅՈՒՌՔՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ

Ա. Գ. Անդրիկյան

Կ. Պոլսի պատրիարքարանի ներկայիս իրավիճակը 215

Հեղինակների մասին 224

ՀԱՅԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԵՒ
ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

3

II

ՄԻՋՆԱԴԱՐ

Դիաննա Միրիչանյան, պ.գ.թ.
ՀԱԲ
Սոսե Աղայան
ՀԱԲ

ԴԻՏԱՐԿՈՒՄՆԵՐ ԳՆԹՈՒՆՅԱՑ ԻՇԽԱՆՆԵՐԻ ՏԻՐՈՒՅԹՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ՝ ԸՍՏ ԱՐՁԱՆԱԳԻՐ ԵՒ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԻ

Վաղմիջնադարյան Հայաստանի նշանավոր իշխանական տներից մեկի՝ Գնթունիների մասին տեղեկություններ են հաղորդում ինչպես մաթեմատիկական աղբյուրները, այնպես էլ վիմագրերը: Գնթունիների տիրությունը գտնվում էին Նիզ գավառում, ինչի մասին վկայում է 1908թ. Գարեգին Հովսեփյանի՝ Ապարանում պարսկականորեն հայտնաբերած հունարեն արձանագրությունը¹:

Ըստ «Աշխարհացոյց»-ի (5–7-րդ դդ.)՝ Նիզը Այրարատ նահանգի 15-րդ գավառն էր՝ մոտ 1000 կմ² տարածքով, և համաձայն Ս. Երեմյանի՝ համապատասխանում էր Ապարան քաղաքի տարածքին ու շրջակայքին²: Նիզ գավառի սահմանները փորձել է ճշգրտել դեռևս Ղևոնդ Ալիշանը³: Վերջին տարիներին հետազոտողները հսկված են գավառի սահմանների մեջ ներառելու նաև Տաշիրը⁴:

Մեր խնդիրն է՝ Գնթունյաց իշխանական տան տարբեր ներկայացուցիչների տապանաքարերի հիման վրա պարզել այդ տոհմի տիրությունների սահմանները միջնադարում: Հիմք ընդունելով տապանաքարերը՝ փորձելու ենք հետևել միջնադարի տարբեր փուլերում այս նախարարական տան անդամների աշխարհագրական շարժերին և հասկանալ դրանց դրոշմապարտությունները: Պարմական համապատկերի ամբողջացման համար մեծապես օգտվել ենք նաև միջնադարյան հայ մաթեմատիկոսների տեղեկություններից:

Հիմնաքարեր՝ Նիզ գավառ, Գնթունիներ, վաղ միջնադար, տապանաքար, արձանագրություն, թաղումներ, նախարարական տուն, սահմաններ:

¹ Յովսեփյան 1944, 30:

² Երեմյան 1963, 72, 118:

³ «Փոքրագույն գաւառաց Արարատայ և սակաւայոշ ՚ի պարմութեան է Նիզ կամ Նգայ-տուն. Որոյ և ըստ դրիցն անկ էր բաժին լինել Արագածոտնայ և Վարաժնունեաց, յարևմտից և յարևելից փարեյոց գնովաւ. սահման ՚ի հիսիսոյ կոսէ ունելով զՏաշիրս (կամ զԲամբակ), ինքն իսկ միջին մասն Հրազդան գետոյ ձևէ և զսահմանն ՚ի նշանակեալոյ կողմանէ» [Ալիշան 1890, 247]:

⁴ Հարությունյան 2001, 40; Սարգսյան 2008, 202–204:

ՈԼՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱԿԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ապարանի հունարեն արձանագրությունն առաջինը հրատակող Միխաիլ Ռոստովցևն այն թվագրում է 3-րդ դարավերջ–4-րդ դարասկզբով⁵։ Կամիլա Տրևերն այս արձանագրության տառաձևերը համեմատելով Հայաստանից (Գառնի, Տիգրանակերտ) և այլ վայրերից (Փոքր Ասիա, Սիրիա) հայտնի նմանօրինակ հունարեն վիմագրերի հետ՝ եզրակացնում է, որ Ապարանի վկայագրում խոսվում է Տրդատ II Արշակունու օրոք (217–222) կատարված իրադարձության մասին։ Միմոն Կրկյաշարյանն այն վերագրում է Տրդատ I-ին և համաժամանակյա է համարում Գառնիի հունարեն արձանագրությանը⁶։ Այս խնդիրը դուրս է մեր թեմայի շրջանակից, միայն փաստենք, որ վաղ միջնադարում *Գնթունիներն* արդեն իշխում էին *Նիզում*⁷։

Ըստ *Գահնամակի*⁸ Գնթունյաց նախարարական տունը 70 իշխանների շարքում գրավել է 21-րդ տեղը, իսկ ըստ *Ջորանամակի*⁹ հայոց զորքին տվել 300 հեծյալ, այսինքն՝ բավական պատկառելի դիրք է ունեցել Հայոց իշխանների աստիճանակարգում⁸։ 2008թ. հրատարակված Հայաստանի ազգային ատլասում Բաբելեն Հարությունյանը Նիգի հյուսիսային սահմանը վաղ միջնադարում հասցնում է մինչև Բագումի լեռներ։ Համաձայն հեղինակի տեսակետի՝ Նիգ գավառն ընդգրկել է, Ապարանի շրջանից բացի, նաև Փամբակի հովիտը (Սպիտակի և Վանաձորի շրջանները), ինպես նաև Աղստև և Հրազդան գետերի վերին հոսանքների շրջանը, որը հետագայում առանձնացվել էր Նիգ գավառից՝ կազմելով *Վարաժունիք* գավառը։ Վերջինս, հեղինակի համոզմամբ, տարածվում էր ոչ միայն Հրազդան գետի վերին հոսանքի և Մարմարիկ գետի ավազանի շրջանում, այլև պետք է ձգվեր Փամբակի և Արեգունի լեռներից հյուսիս՝ ընդգրկելով Աղստևի վերնագավառը (Դիլիջանի տարածաշրջան), ինպես նաև Աղստևի վտակ՝ Գետիկի ավազանը (Ճամբարակի տարածաշրջան)⁹։

Վիմագրագետ Գագիկ Սարգսյանի՝ 2008թ. հրատարակած մի հոդվածում, կարծես, փաստերով հաստատվում է վերոնշյալ տեսակետը, քանզի Սպիտակի շրջանի Գոգարան գյուղում հայտնաբերված տապանաքարի վրա առկա է *Գնթունի* տոհմի անունը։ Հեղինակը տապանաքարը թվագրում է 9–11-րդ դարերով և կարծիք հայտնում, որ Գնթունիների տիրույթների հյուսիսային սահմանը տարածվել է մինչև Բագումի լեռներ¹⁰։ Ընդգծենք, սակայն, որ խոսքը տարբեր դարաշրջանների մասին է, և հավանական է, որ 7-րդ դարից հետո Գնթունիները, քաղաքական տարբեր հանգամանքներով պայմանավորված, հողեր ունենային նաև Տաշիր գավառում։

⁵ Ростовцев 1911, 32.

⁶ Կրկյաշարյան 1971, 202:

⁷ Հայտնի է, որ ավատատիրական կարգերի օրոք, որպես վարչական միավոր, դիտարկվում էր նախարարի տիրույթը [Հարությունյան 2001, 40], որի սահմանները, սակայն, հիմնականում որոշվում էին ֆիզիկա-աշխարհագրական գործոններով:

⁸ Աղոնց 1987, 280–283; Յակոբեան 2011, 540, 550:

⁹ Հարությունյան 2008, 30–31:

¹⁰ Սարգսյան 2008, 202–204:

Տոհմական տիրույթների և տապանագրերի կապը

Տապանագրերի դիտարկումը կարևոր նշանակություն ունի, քանզի իշխանական տան ներկայացուցիչները, որպես կանոն, պետք է հանգչեին իրենց տոհմական տիրույթներում: Պատմագրության մեջ հայտնի են բազմաթիվ նման օրինակներ:

Այսպես, Սահակ Պարթևի մահանալուց հետո, ըստ Մովսես Խորենացու՝ «զպարուական մարմինն նորա բարձեալ սարկաւագապետին նորին Երեմիայի հանդերձ աշակերտակցօքն եւ րիկնաւն Մամիկոնեից սորին նուաւ որում անուն էր Դսարիկ կին Վարդանայ արքայելալոյ՝ րարեալ հանգուցին յիրեանց գիւղն յԱշրիշալ, որ է ի գաւառին Տարօն»¹¹:

Փավստոս Բուզանդն էլ վկայում է, որ Գրիգոր Լուսավորչի որդի Արիստակեսի մարմինը Ծովքից տարան Եկեղյաց գավառ և թաղեցին իր հոր կավածքում՝ Թիլ ավանում¹²:

Նմանապես Սյունյաց պատմիչ Ստեփանոս Օրբելյանը փաստում է, որ երբ Օրբելյան իշխան Սմբատը Թավրիզում մահացավ, նրան մեծ շուքով բերեցին և թաղեցին Նորավանքում. «եւ բերեալ ի հայրենի դամբարանն սուրբ ուրիշին Նորավանից. եւ աշխարհախումբ հանդիսիւ եղին ի րապանի ընդ հարս իւր ի թուականին 722: Վասն որոյ եւ շինէ եղբայր իւր Տարսայիճն նմա րուն րապանի, եւ եկեղեցի յանուն սրբոյն Գրիգորի, եւ անդ փոխէ ի հանգիստ զեղբայր իւր Սմբատ»¹³:

Ըստ ավանդության՝ Ավարայրի ճակատամարտի նահատակներից Տաճատ Գնթունու մարմինը ևս ամփոփել են իր տիրույթներում՝ Զովունիի Սուրբ Վարդան եկեղեցում¹⁴:

Չովունիում և Եղիպատրուշում Գնթունյաց տապանաքարերը

Գնթունյաց նախարարական տան ներկայացուցիչների՝ մեզ հայտնի վաղմիջնադարյան տապանաքարերից երկուսը գտնվել են ներկայիս Կոտայքի մարզի Զովունի գյուղում, որը Գնթունիների հոգևոր կենտրոնն էր:

Այստեղ է գտնվում վաղմիջնադարյան նշանավոր Պողոս-Պետրոս եկեղեցին, որի հյուսիսային պատի որմնամույթին փորագրված է հետևյալ արձանագրությունը (այն, ըստ տառաձևերի, թվագրվում է 6-րդ դարով) [նկ.1, էջ 233].

ՔՍ ԱԾ ՅԻՇԵԱ / ԶԳՐԻԳՈՐ ԳՆ/ԹՈՒՆԵԱՑ ՏԷՐ¹⁵:

Նույնպես Զովունիից՝ այժմ Հայաստանի պատմության թանգարանում գտնվող տապանաքարն ունի հետևյալ քառատող արձանագրությունը [նկ.2, էջ 233].

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ Դ/ԱԻԹԻ ԳԸՆԹՈՒՆԵ/ԱՅՏ(ԵԱՌ)Ն
ՈՐԴՈ(Յ) ՎԱՍ/ԱԿԱ ԲԱՐԷՊԱ(ՇՏԻ)¹⁶:

¹¹ Մովսես Խորենացի 1913, 356:

¹² Փավստոս Բուզանդ 2015, 13:

¹³ Ստեփանոս Օրբելյան 1910, 419–420:

¹⁴ Տեր-Մինասյան 2001, 264:

¹⁵ Ալիշան 1890, 248; Սաղումյան 1978, 61–62:

¹⁶ Ղաֆաղարյան 1952, 245:

Հաջորդ տապանաքարը գտնվել է Զովունիի Սուրբ Վարդան եկեղեցու հյուսիսային որմնախարսխի վրա: 6-րդ դարով թվագրվող տապանաքարն ունի հետևյալ արձանագրությունը¹⁷ [նկ. 3, էջ 234].

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ. ՆԵԱՑ ՎՐԵՆԱՅ/ԳՆԹՈՒՆՈՅՆ Ե¹⁸:

Արագածոտնի մարզի Եղիպատրուշ գյուղի հյուսիսային կողմում՝ ոչ բարձր բլրի վրա, կան վաղ միջնադարյան երեք տապանաքարեր [նկ. 4, 5, էջ 234–235], որոնցից մեկը արձանագիր է և ունի հետևյալ դժվարընթեռնելի վկայագիրը¹⁹ [նկ. 6, էջ 235].

ԱՅՍ ՀԱՆԳՍՏԱՐԱՆ ԿՏԸԱԿԱՈՐԴԻ/ՄԻՄԵԻՈՆՈ

ՇԱՊՈՒ ԳՆԹՈՒՆՈՅ ... / ... ՑԴ²⁰:

Հայտնի է, որ միջնադարում թաղումները կատարվում էին եկեղեցիների շուրջ, ուստի տապանաքարային վկայագրերը կարող են փաստել, որ Գնթունիների հոգևոր կենտրոնը եղել է Զովունի բնակավայրը, իսկ դրան հարակից գյուղերում ապրել և թաղվել են տոհմի տարբեր անդամներ:

Այժմ Զովունի գյուղատեղին մնացել է Ապարանի ջրամբարի տակ: Բնակավայրի ճարտարապետական կառույցներից Ս. Վարդան մատուռ-դամբարանը և Թուխ մանուկ մատուռը 1960-ականներին տեղափոխվել են գյուղից արևելք գտնվող ոչ մեծ բարձունքի վրա²¹, իսկ Պողոս-Պետրոս եկեղեցին, որի «գիտական նշանակությունը դուրս է գալիս ճարտարապետական ազգային արվեստի շրջանակներից»²², ցավոք, տարվա մեջ մի քանի ամիս մնում է ջրամբարի ջրերի մեջ:

Ս. Հակոբ եկեղեցու արձանագրության շուրջ

Գնթունի իշխանական տան մասին վերջին հիշատակումը կարդում ենք պատմիչ Սեբեոսի երկում, ըստ որի՝ Նիգի տերը, մի շարք իշխանների թվում և կաթողիկոս Ներսես Տայեցու գլխավորությամբ, իր հնազանդությունն է հայտնում Բյուզանդիայի կայսրին²³: Արդյունքում, որպես պարգև, Գնթունիները բյուզանդական կայսրից հողեր են ստացել՝ ի հաշիվ իրենց սահմանակից Կոտայք գավառի²⁴:

Այս մասին հետաքրքիր վկայագիր է պահպանվել Գեղարդավանքից 35 կմ հարավ-արևելք՝ Ս. Հակոբ եկեղեցու ավերակներում, որտեղ հայտնաբերվել է *Տիրոց Գնթունու*՝ 7-րդ դարով թվագրվող արձանագրությունը: Ըստ դրա՝

¹⁷ Պետրոսյանց 1980, 305:

¹⁸ Վ. Պետրոսյանցն իր վերոնշյալ հոդվածում վիմագիրը կարդացել է «*նեսգվրեն ալ*», իսկ վիմագրագետ Գ. Գ. Սարգսյանի դիտարկմամբ՝ այստեղ առկա է Վրեն անձնանունը, ուստի ամբողջը պետք է կարդալ «*նեսգ Վրենայ*»:

¹⁹ Պետրոսյանց 1981, 293–294:

²⁰ Շնորհակալություն ենք հայտնում վիմագրագետ Գ. Գ. Սարգսյանին՝ արձանագրությունը լրացնելու համար:

²¹ Սահիյան 1968, 101–116:

²² Սահիյան 1968, 118:

²³ Սեբեոս 1912, 165:

²⁴ Պետրոսյանց 1988, 8:

Բյուզանդիայի Կոստանդին II (641–668) կայսրը *Անձալ* գյուղը պարզև է տալիս *Գակ Գնթունու* որդուն՝ *Տիրոցին*, վերջինս էլ այն նվիրում է եկեղեցուն²⁵։ Հավանական է, որ նույն Տիրոց Գնթունին է, որ Ներսես կաթողիկոսի շքախմբում իր հավատարմությունն է հայտնել Բյուզանդիայի կայսրին։

Ժամանակին Մեծ Հայքի թագավորության գերագույն հողատերը Արշակունի թագավորն էր։ Պետության մեջ վարչականորեն առանձնացված «գաւառներն» ու «աշխարհները» հայոց թագավորի կողմից կառավարման էին հանձնվում նախարարական տներին՝ ժառանգական իրավունքով, որպես կատարած ծառայությունների համար պարգև։ Մասնավորապես, պատմական աղբյուրներից հայտնի է, որ Խոսրով Կոտակը Օշական գյուղը նվիրել էր Ամատունիներին՝ մաքրութների դեմ արիաբար կռվելու համար²⁶։

Նշենք նաև, որ վաղ միջնադարում ընդունված էր, սեփական տիրույթներից բացի, տարածքներ ունենալ այլ նահանգներում։ Այսպես, *Գնունիների* իշխանական տան տիրույթները գտնվում էին Աղիովտում, սակայն արդեն 7-րդ դ. նրանք հիշատակվում են Այրարատում՝ Շիրակի նախարարական տների շարքում, որտեղ կառուցում են *Մաստարայի* նշանավոր եկեղեցին²⁷։ Հետաքրքիր է, որ Գնունիների նախարարական տան ուղին շատ նման է Գնթունիներին՝ խիստ բնորոշ վաղ միջնադարի համար։ Գնունիները ևս 7-րդ դարից հետո կորցնում են իրենց նախկին հզորությունը և Աշոտ Մակերի օգնությամբ նոր տարածքներ ստանում Տայքում²⁸։

Իսկ ահա Տայքի տերեր Մամիկոնյանների մի ճյուղը 7-րդ դ. հաստատվում է Արագածոտնում՝ իշխանական նստոց դարձնելով Արոն ամրոց-բնակավայրը²⁹։ Մյուս կողմից էլ, բազմաթիվ իշխանական տներ, չդիմանալով արաբների ճնշումներին, հեռանում են իրենց տիրույթներից. օրինակ՝ Ամատունիները գաղթում են դեպի Տայքի հյուսիս՝ *Կոդ* գավառ³⁰։

Գնթունիները Բագրատունիների օրոք

7-րդ դարից հետո աղբյուրները որևէ վկայություն չունեն Գնթունիների մասին։ Միայն 9-րդ դ. վերջերին է, որ Գնթունիները նորից հիշատակվում են՝ հանդես գալով որպես Բագրատունյաց թագավորների զինակիցներ. նրանցից *Հասան* իշխանին էր վստահվել մայրաքաղաք Կարսի պաշտպանությունը։ Սակայն շուտով Կարսն ընկնում է, իսկ Հասանը և Հայոց թագուհին, որոնք պատսպարվել էին ամրոցում, գերեվարվում են արաբ կուսակալ Ափշինի կողմից 896 թ. և միայն Սմբատ I Բագրատունու ջանքերով են ազատվում գերությունից³¹։ Նույն *Հասան Գնթունին* ևս մեկ անգամ հիշատակվում է՝ որպես Օդուզլուի (Արևմտյան Շիրակում) եկեղեցու մեկենաս³²։

²⁵ Ըահիյան 1974, 74–80։

²⁶ Մովսես Խորենացի 1913, 267։

²⁷ Մանուչարյան 1977, 52–56։

²⁸ Վարդան Բարձրբերդցի 1861, 10։

²⁹ Տեր-Ղևոնդյան 1996, 105–106։

³⁰ Ղևոնդ 1887, 168–169։

³¹ Յովհաննէս Դրասխանակերտցի 1912, 178–180։

³² Մանուչարյան, 1977, 150։

Հասան Գնթունու որդիներ Աշոտը և Վասակը նշանակվում են Գուգարքի կառավարիչներ՝ իբրև նստավայր ունենալով *Շամշուղե* ամրոցը³³։ Սակայն նրանք շուտով ապստամբում են Աշոտ II թագավորի դեմ և պատժվում³⁴։ Ապստամբության ճնշումից հետո, որը տեղի է ունեցել 10-րդ դ. 20-ական թթ., Գնթունյաց իշխանների մասին այլևս որևէ վկայություն հայտնի չէ, ինչը ենթադրել է տալիս, որ իշխանական տունն այդպիսով հեռանում է պատմության ասպարեզից։

Հավանաբար արքունիքին մատուցած ծառայությունների համար էր, որ Գնթունի իշխանները Բագրատունիներից նվեր էին ստացել Գուգարք նահանգի *Տաշիր* գավառը, որն առանձին վարչական միավոր էր և գտնվում էր Բագրատունիների տիրապետության ներքո³⁵։

Գոգարանում հայտնաբերված վերոնշյալ տապանաքարը վերաբերում է հենց այս շրջանին, երբ Տաշիրում կարճ ժամանակով իշխում էին Գնթունիները. այն թվագրվում է 9-րդ դարավերջով և 10-րդ դարի առաջին երկու տասնամյակով։ 10-րդ դ. Բագրատունի իշխանները, կենտրոնախույս վերակացուների նկրտումները զսպելու նպատակով, Տաշիրի կառավարումը հանձնում են իրենց տոհմակիցներին։ 10-րդ դ. կեսերին արդեն Տաշիրը դիտվում էր որպես առանձին վարչաքաղաքական կազմավորում, ուր իշխում էր Աշոտ Ողորմած Բագրատունու կրտսեր որդին՝ Գուրգենը³⁶։

Եզրափակում

Այսպիսով, Գնթունյաց տան ներկայացուցիչների արձանագիր տապանաքարերը կարևոր աղբյուրագիտական տվյալներ են պարունակում՝ վաղմիջնադարյան Հայաստանի նշանավոր իշխանական այս տոհմի տիրությունների սահմանները հստակեցնելու համար։ Միաժամանակ, տապանագրերի և տարբեր վիմագրերի դիտարկմամբ հնարավոր է առանձնացնել Գնթունիների գործունեության ծաղկուն շրջանը, երբ այս տոհմի իշխանները կառուցում էին հոգևոր բազմաթիվ շինություններ, հիշատակվում մի շարք տապանագրերում ու տարբեր պատմիչների կողմից, ինչպես նաև՝ անկումը, երբ իշխանական տան անունը հիշվում է միայն Գոգարանի տապանագրում և մեկ պատմիչի՝ Հովհաննես Դրասխանակերտցու երկում։

10-րդ դարից սկսած՝ Նիզ և Արագածոտն գավառներում հանդես են գալիս առավել կենսունակ, հզոր նախարարական տներ, որոնց էլ վիճակված էր կերտելու տվյալ տարածքների նոր պատմությունը։

³³ Յովհաննես Դրասխանակերտցի 1912, 295–297։

³⁴ Յովհաննես Դրասխանակերտցի 1912, 316–317։

³⁵ Ուշագրավ է, որ Վարդան Արևելցու «Աշխարհացոյց»-ում (13-րդ դ.) Հայաստանի հյուսիսային շրջաններից հիշատակվող առաջին գավառը Տաշիրն է. այստեղ ևս ասվում է, որ Տաշիր գավառը սկսվում է Փամբակի ձորից և դիտվում որպես Գուգարք աշխարհի մաս. «Տաշրացոց գաւառն Բամակի ձորն է, ուր կայ սուրբ ոսխարն Որդաձորու սուրբ Նշանն։ Տաշիր Լոփ է, ուր կայ Քոբարն, և Հոռումայրի սուրբ Նշանն, և Յոհանն Օձնեցոյ գերեզմանն սքանչելագործ սուրբ հայրապետին...» [Վարդան վարդապետ, 1960, 35]

³⁶ Մաթևոսյան 1982, 65։

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Սկզբնաղբյուրներ

ՎԱՐԴԱՆ ԲԱՐՁՐԲԵՐԴՅԻ 1861

Մեծին Վարդանայ Բարձրբերդեցոյ Պատմութիւն տիեզերական, (ի լոյս ընծայեց Մկրտիչ Էմին), Մոսկվա, Լազարյան ճեմարանի տպարան, 1861:

ԲՈՒՋԱՆԴԻ 2015

Փալատոս Բուզանդ, Հայոց պատմություն, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2015:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԴՐԱՍԽԱՆԱԿԵՐՏՅԻ 1912

Յովհաննու կաթողիկոսի Դրասխանակերտեցոյ Պատմութիւն Հայոց, Թիֆլիս, Ն.Աղանեանցի տպարան, 1912:

ՄՈՎՍԷՍ ԽՈՐԵՆԱՑԻ 1913

Մովսիսի Խորենացոյ Պատմութիւն Հայոց, աշխ. Մ.Աբեղյան և Ս.Յարութիւնեան, Տիֆլիս, Արագածոտիկ Մնացական Մարտիրոսեանցի, 1913:

ՂԵՒՈՆԴԻ 1887

Պատմութիւն Ղևոնդեայ Մեծի վարդապետի Հայոց, Ս.Պետերբուրգ, Ի.Ն.Սկորո-խոդովի տպարան, 1887:

ՎԱՐԴԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ 1960

Աշխարհացոյց Վարդանայ վարդապետի, (քննական հրատարակություն Հ.Պերպե-րյանի), Փարիզ, Արաքսա տպարան, 1960:

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՕՐԲԷԼԵԱՆ 1910

Պատմութիւն նահանգին Սիսական արարեալ Ստեփաննոսի Օրբելեան արքեպիս-կոպոսի Սիւնեաց, Թիֆլիս, Ն.Աղանեանցի տպարան, 1910:

Ուսումնասիրություններ

ԱՂՈՆՑ 1987

Աղոնց Ն.Գ., Հայաստանը Հուստինիանոսի դարաշրջանում, Երևան, «Հայաս-տան», 1987:

ԱԼԻՇԱՆ 1890

Ալիշան Ղ., Այրարատ քնաշխարհ Հայաստանեայց, Վենետիկ, Ս.Ղազար, 1890:

ԵՐԵՄՅԱՆ 1963

Երեմյան Ս.Տ., Հայաստանը ըստ «Աշխարհացոյցի», (փորձ VII դարի հայկական քարտեզի վերակազմության ժամանակակից քարտեզագրական հիմքի վրա), Երե-ան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1963:

ԿՐԿՅԱՇԱՐՅԱՆ 1971

Կրկյաշարյան Ս.Մ., Թագավորական իշխանությունը Արշակունյաց Հայաստանում // Պատմա-քանասիրական հանդես, 1971, №1, 196–207:

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ 2001

Հարությունյան Բ.Հ., Մեծ Հայքի վարչա-քաղաքական բաժանման համակարգն ըստ «Աշխարհացոյց»-ի, մաս Ա, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2001:

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ 2008

Հայաստանի ազգային ատլաս, հ.Բ, (պատասխանատու խմբագիր՝ Բ.Հ.Հարություն-յան), Երևան, «Տիգրան Մեծ», 2008:

ՂԱՖԱԴԱՐՅԱՆ 1952

Ղաֆադարյան Կ.Գ., Դվին քաղաքը և նրա պեղումները, հ.1, Երևան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 1952:

ՄԱԹԵԻՈՍՅԱՆ 1982

Մաթևոսյան Ռ.Ի., Տաշիր-Ձորագետ (X դ. – XII դ սկիզբ), Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1982:

ՄԱՆՈՒՉԱՐՅԱՆ 1977

Մանուչարյան Ա.Ա., Քննություն Հայաստանի IV – XI դարերի շինարարական վկայագրերի, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1977:

ՅԱԿՈԲԵԱՆ 2011

Յակոբեան Ա.Հ., Գահնամակ Ազատաց և Տանուտեքանց Հայոց // Բազմավեպ, 2011, թիվ 3–4, 485–550:

ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ 1944

Յովսեփեան Գ., Նիւթեր և ուսումնասիրություններ հայ արուեստի և մշակոյթի պատմութեան, պրակ Գ, Նիւ Եորք, 1944:

ՇԱՀԻՆՅԱՆ 1974

Շահինյան Ա.Ն., 7-րդ դարի կոթողներ Գեղամա լեռներում // Էջմիածին, 1974, թիվ Է–Ը, 75–80:

ՊԵՏՐՈՍՅԱՆՅ 1980

Պետրոսյանց Վ.Մ., Զովունիի արձանագրությունները // Պատմա-քանասիրական հանդես, 1980, №3, 303–306:

ՊԵՏՐՈՍՅԱՆՅ 1981

Պետրոսյանց Վ.Մ., Միավյան գյուղի Աստվածածին եկեղեցին և արձանագրությունները // Պատմա-քանասիրական հանդես, 1981, №3, 289–294:

ՊԵՏՐՈՍՅԱՆՅ 1988

Պետրոսյանց Վ.Մ., Նիգ-Ապարանի պատմաճարտարապետական հուշարձանները, Երևան, «Հայաստան», 1988:

ՍԱՀԻՆՅԱՆ 1968

Սահինյան Ա.Ա., Զովունիի ճարտարապետական խումբը // Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 1968, №1, 101–120:

ՍԱՂՈՒՄՅԱՆ 1978

Սաղումյան Ս.Տ., Համառոտագրությունը հայ վիմագրության մեջ // Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 1978, №4, 61–78:

ՍԱՐԳՍՅԱՆ 2008

Սարգսյան Գ.Գ., Վիմագրագիտական էսքիզներ // Պատմա-քանասիրական հանդես, 2008, №2, 198–209:

ՏԵՐ-ՂԵԻՈՆԴՅԱՆ 1996

Տեր-Ղևոնդյան Ա.Ն., Հայաստանը VI–VIII դարերում (արաբական նվաճումների նախորդող և տիրապետության հաստատման առաջին շրջանում), Երևան, «Գիտություն», 1996:

ՏԵՐ-ՄԻՆԱՍՅԱՆ 2001

Տեր-Մինասյան Ա.Ա., Միանավ եկեղեցի-վկայարանները վաղմիջնադարյան Հայաստանում // Հայոց սրբերը և սրբավայրերը. ակունքները, տիպերը, պաշտամունքը (խմբ. Ս.Բ. Հարությունյան, Ա.Ա. Քալանթարյան), ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ, Երևան, «Հայաստան», 2001, 261–266:

РОСТОВЦЕВ 1911

Ростовцев М. И., Апаранская греческая надпись царя Тиридата // Анийская серия, №6, Санкт-Петербург, Имп. Акад. наук, 1911, 32.

ԱՄՓՈՓԱԳՐԵՐ

Դ. Հ. Միրիջանյան*Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ***Ս. Հ. Աղայան***Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ***Դիտարկումներ Գնթունյաց իշխանների տիրույթների մասին՝
ըստ արձանագիր և մատենագիր աղբյուրների**

Հիմնաբառեր՝ Նիգ գավառ, Գնթունիներ, վաղ միջնադար, տապանաքար, արձանագրություն, թաղումներ, նախարարական տներ, սահմաններ:

Նիգ գավառում Գնթունիների ակտիվ շինարարական գործունեության մասին են խոսում վիճակական տվյալները, որոնք պահպանվել են հոգևոր կառույցների պատերին: Գնթունիների տիրույթների հստակեցման համար կարևոր նշանակություն ունեն նաև նրանց տապանաքարերը: Հետաքրքիր է, որ 7-րդ դարից հետո Նիգ գավառում Գնթունիների գործունեությունը փաստող որևէ վկայություն չկա, ինչը, ենթադրաբար, պայմանավորված էր արաբական ավերիչ արշավանքներով: Արդեն 9 դ. Գնթունիները հայտնվում են Գուգարքում, ինչի մասին վկայում է Գոգարանի վաղմիջնադարյան եկեղեցու հարևանությամբ հայտնաբերված արձանագիր տապանաքարը: 9–10-րդ դդ. թվագրվող շիրմաքարը հիմք է տալիս ենթադրելու, որ 7-րդ դարից հետո Գնթունիները կորցնելով իրենց իշխանությունը և տիրույթները Նիգ գավառում տարածվել են դեպի հյուսիս՝ Բագրատունիներից տարածքներ ստանալով Տաշիր գավառում:

D. H. Mirijanyan, PhD*Institute of Archaeology and Ethnography***S. H. Aghayan***Institute of Archaeology and Ethnography***Some Observations on the Gntuni Princely House's Domains according
to the Gravestone Inscriptions and Historiographic Sources**

Keywords: Nig canton, Gntuni, Early Middle Ages, gravestone, inscription, burials, princely house, borders.

Based on the inscriptions on the gravestones of the representatives of the princely house of Gntuni this article aims to present the domains of Gntuni rulers, who were the owners of Nig canton of Ayarat province.

In historical sources the princely house of Gntuni was first mentioned in the History of Movses Khorenatsi, locating their domains in Nig canton. This information was also confirmed by epigraphic data. In 1908, G. Hovsepyan found the Greek inscription of Armenian king Trdat II in Aparan, informing about the donation of Nig canton to Gntuni as their own domain. According to the Ashkharhatsuyts of Anania Shirakatsi, Nig was the 15th canton of Ayarat province and occupied the territory of the upper stream of the Kasakh river.

The epigraphic data preserved on the walls of different religious buildings evidence the intensive construction activity of the Gntuni princes in Nig canton.

The gravestones of the Gntuni have also important significance to clarify the borders of the domains of the Gntuni, as the representatives of the ruling house could sponsor the construction of religious buildings in other provinces, but, as a rule, they should be buried in their own domain.

The activity of the princely house of Gntuni is visible in Nig canton during the 3th –7th centuries, which is also evidenced by the presence of gravestones. One of the gravestones was found on the northern side of the base of the St. Vardan Church in Zovuni, the other with the name of David Gntuni is known from the Zovuni gorge, which is now kept in the History Museum of Armenia. Another inscribed gravestone is now in the village of Yeghipatrush.

Interestingly, there is no evidence about the activity of the Gntuni princes in Nig canton after the 7th century, probably, due to the Arab invasions. Later, in the 9th century, the Gntuni rulers reappeared in Gugark region, which is evidenced by an inscribed gravestone found near the early medieval church in Gogaran. The gravestone dated to the 9th –10th centuries let us suppose, that after the 7th century the princely house of Gntuni lost its control and domains in Nig canton and moved to the north receiving territories from the Bagratuni in the Tashir region.

Д. Гр. Мириджанян, к.и.н.

Институт археологии и этнографии

С. А. Агаян

Институт археологии и этнографии

К вопросу о владениях княжеского рода Гнтуни согласно надгробным надписям и историографическим источникам

Ключевые слова: Ниг гавар, Гнтуни, раннее средневековье, надгробия, эпиграфика, погребение, княжеские дома, границы.

Статья посвящена описанию доменов Гнтуни, владельцев гавара Ниг в провинции Айратат, основываясь на надгробиях представителей княжеского дома. В исторических источниках княжеский дом Гнтуни впервые упоминается у Мовсеса Хоренаци, который локализует их владения в гаваре Ниг. Эти сведения были также подтверждены эпиграфическими данными. В 1908 году Г.Овсепян в Апаране обнаружил греческую надпись армянского царя Трдата 2-ого, в которой сообщается о пожертвовании гавара Ниг княжескому дому Гнтуни в качестве родового поместья.

Согласно «Ашхарауццу» Анании Ширакаци, Ниг являлся пятнадцатым гаваром провинции Айратат и был расположен у верхнего течения реки Касах. Об интенсивной строительной деятельности князей Гнтуни в гаваре Ниг явствуют эпиграфические данные, сохранившиеся на стенах различных зданий религиозного характера.

Надгробия княжеского рода Гнтуни также имеют важное значение для выявления границ владений Гнтуни, поскольку представители правящего дома могли спонсировать строительство религиозных зданий и в других провинциях, но, как правило, они должны были быть похоронены в собственных областях.

Деятельность княжеского дома Гнтуни прослеживается в регионе Ниг в III–VII веках, о чем свидетельствует наличие надгробий. Одно из надгробий было найдено на северном стилобате церкви Св.Вардана в Зовуни, другое – с именем Давида Гнтуни – было обнаружено в каньоне Зовуни и в настоящее время хранится в музее Истории Армении. Еще одна надгробная плита с надписью на сегодняшний день находится в селе Египатруш.

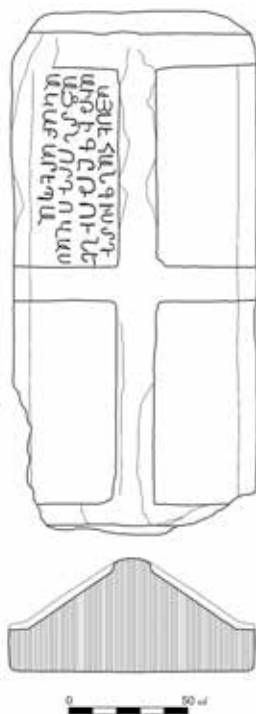
Следует отметить, что в гаваре Ниг не найдено никаких свидетельств о деятельности князей Гнтуни после VII века, что, вероятно, связано арабскими вторжениями. Позже, в IX столетии, правители Гнтуни появляются в регионе Гугарк, о чем свидетельствует надпись на надгробии, найденном вблизи раннесредневековой церкви в Гогаране. Надгробие IX–X вв., позволяет предположить, что после VII века княжеский дом Гнтуни потерял власть над владениями в районе Ниг и переселился на север, в Таширский район, получив там территории от Багратидов.

ՀԱՅԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԵՒ
ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
3

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐ
ԵՒ
ԳԾԱՊԱՏԿԵՐՆԵՐ

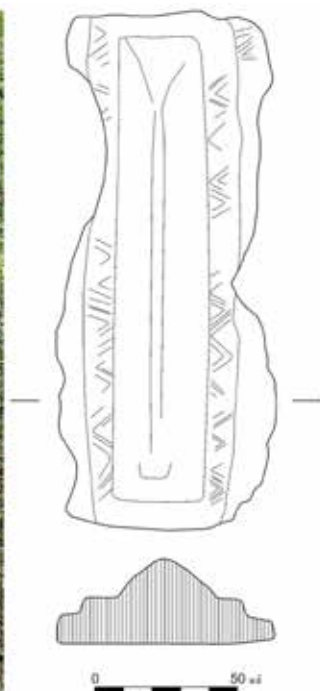
Նկար 1. Զովունիի Պողոս-Պետրոս եկեղեցու հյուսիսային պատի որմնամույթի վրա փորագրված արձանագրությունը

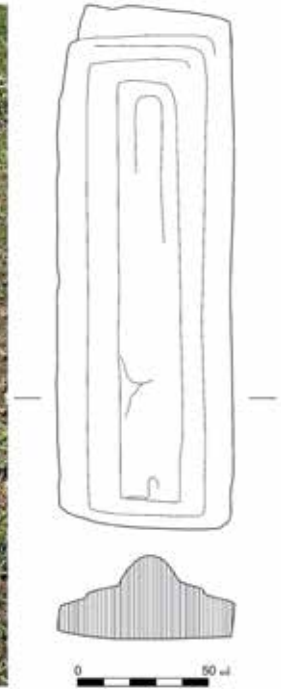
Նկար 2. Հայաստանի պատմության թանգարանում գտնվող փայտանաքարը

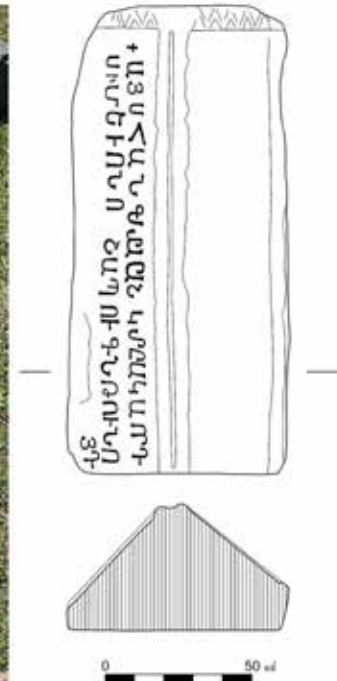
Նկար 3. Զովունիի Սուրբ Վարդան եկեղեցու հյուսիսային հատվածից հայտնաբերված քապանաքարը

Նկար 4. Եղիապարոտշ գյուղի հյուսիսային կողմում գտնվող քապանաքարերից մեկը

Նկար 5. Եղիապարոտ գյուղի հյուսիսային կողմում գտնվող անարձանագիր փապանաքարերից մեկը

Նկար 6. Եղիապարոտ գյուղի հյուսիսային կողմում գտնվող արձանագիր փապանաքար

ՅԵՂԻՆԱԿՆԵՐ

Աղայան Սոսե Հայկազի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Միջնադարյան Հայաստանի հնագիտության բաժնի ճարտարապետ-հետազոտող
soseh.aghaian@gmail.com

Բաբաջանյան Աստղիկ Ալեքսանդրի

պարմական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Միջնադարյան Հայաստանի հնագիտության բաժնի գիրաշխատող
babajanyanastghik@yahoo.com

Բորոխյան Արսեն Ալեքսանդրի

պարմական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի փոխնախագահ, Վաղ հնագիտության բաժնի առաջատար գիրաշխատող, Երևանի պետական համալսարանի Հնագիտության և ազգագրության ամբիոնի դոցենտ
arsenbobokhyan@yahoo.com

Գրիգորյան Ավետիս Լորիսի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Միջնադարյան Հայաստանի հնագիտության բաժնի կրթներ գիրաշխատող
grigoryan.avetis.9@gmail.com

Դալայան Տորք Սամվելի

բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Բանահյուսության տեսության և պարմության բաժնի վարիչի պաշտոնակատար
torqdal@yahoo.com

Խաչատուրեան Նայիրի Յարութիւնի

Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի Գիրացուցադրական բաժնի վարիչ
n.khatchadourian@gmail.com

Հարությունյան Տաթևիկ Էդվարդի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Վաղ հնագիտության բաժնի ավագ լաբորանտ
tatevharutyunyan@yahoo.com

Հովսեփյան Ռոման Աղասու

կենսաբանական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Հնակենսաբանության խմբի ավագ գիրաշխատող
roman.hovsepyan@iae.am

Մարտիրոսյան Արսեն Աշոտի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Միջնադարյան Հայաստանի հնագիտության բաժնի ավագ լաբորանտ
arsen-martirosyan-1989@mail.ru

Միրիջանյան Դիաննա Հրաչյայի

պատմական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Միջնադարյան Հայաստանի հնագիտության բաժնի գիրաշխատող
dianamirijanyan@gmail.com

Միքայելյան Անահիտ Գագիկի

Սերգեյ Փարաշանովի թանգարանի գիրաշխարհող
anahitam@mail.ru

Մուրադյան Հայկուհի Մանվելի

Երևանի պետական համալսարանի Մշակութաբանության ամբիոնի ասպիրանտ
Haykuhi.muradyan@ysu.am

Նալբանդյան Աննա Նորայրի

Երևանի պետական համալսարանի Մշակութաբանության ամբիոնի ասպիրանտ
nalbandyananna@yahoo.com

Շախմուրադյան Մարիամ Սամվելի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Վաղ հնագիտության
բաժնի ավագ լաբորանտ, ասպիրանտ
mariam.shakhmuradyan@gmail.com

Ջուհարյան Ալեքսան Կարենի

երկրաբանական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և
ազգագրության ինստիտուտի Վաղ հնագիտության բաժնի գիրաշխարհող
lyosh777@gmail.com

Վասիլևա Ելենա Եվգենիի

Ռուսաստանի Գիտությունների ակադեմիայի Հնագիտության ինստիտուտի
կրպակի գիրաշխարհող, ասպիրանտ
vasilieva.elena.ivanovo@gmail.com

Վարդանյան Բենիկ Վարդանի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Վաղ հնագիտության
բաժնի կրպակի գիրաշխարհող, ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական
հետազոտությունների կենտրոնի հայցորդ
vbenik@yahoo.com

Վարդանյան Նվարդ Խաչատուրի

բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և
ազգագրության ինստիտուտի Բանասիրության տեսության և պատմության
բաժնի գիրաշխարհող, Երևանի պետական համալսարանի Հայ գրականության
պատմության ամբիոնի դոցենտ
nvardv@yahoo.com

Ֆրանկլին Բեթրին Ջեյն

մարդաբանության թեկնածու, Պատմության, անտիկ ուսումնասիրությունների
և հնագիտության ֆակուլտետ, Բիրքեյի համալսարան, Լոնդոն
(Department of History, Classics and Archaeology, Birkbeck University of London)
kathryn.j.franklin@gmail.com

Անդրիկյան Արման Գևորգի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Սիյուրքի
հետազոտությունների բաժնի լաբորանտ
armanandrikian@gmail.com,

CONTENTS

PREHISTORICAL SOCIETIES

A. A. Bobokhyan Vishap Stelae according to Archival Materials of Atrpet	8
M. S. Shakhmuradyan Structure and Forms of ‘Desert Kites’	21
A. K. Juharyan Principles of Using Obsidian on the Territory of the Republic of Armenia in the Bronze Age according to the Data of pXRF Analysis	36
T. E. Harutyunyan Chronology and Typology of the Newly Discovered Pins of the Karashamb Site	47
B. V. Vardanyan Issues of Sociodemographic Differentiation for the Late Bronze Age in the Territory of Kura-Arax Mesopotamia according to the Lchashen Cemetery (16–13th cc. BC)	77
Roman Hovsepyan Plant Remains From Classical Period Jar-Burials in the Mastara–3 Archaeological Site (Republic of Armenia)	79

MIDDLE AGES

T. S. Dalalyan Some Notes on Conceptual Thoughts Pertaining to the Musical Instruments in the 13th Century	92
D. H. Mirijanyan, S. H. Aghayan Some Observations about the Gntouni Princely House’s Domains according to the Gravestone Inscriptions and Historiographic Sources	106
A. L. Grigoryan Sotk section of the Dvin-Partav Trade Route	117
Astghik Babajanyan, Kathryn Franklin Medieval cultural landscape in Vayots Dzor in the context of the Silk Road	125
A. A. Martirosyan On the Economic Component of Household Stone Production Objects Found from the Dashtadem Fortress	137
E. E. Vasileva Archaeological Study of Churchyards and Monastic Necropolises in Russia Today	148

TRADITIONAL RITUAL AND FOLKLORE

N. Kh. Vardanyan Composition and Functionality of Wedding Joke Song “Mother of Groom, Come out” in Ceremony	160
N. H. Khatchadourian Interaction and Interpenetration of Different Music Folklore Genres in Armenian Folk Lullabies	173

SOVIET AND POST-SOVIET PERIODS' SOCIAL ANTHROPOLOGY AND CULTURAL STUDIES

A. G. Mikayelyan Ethnography of Prison Based on Parajanov's Works	186
H. M. Muradyan «Houses of culture» in Soviet and Post-Soviet Times: Semantic and Functional Transformations and Heredity	194
A. N. Nalbandyan Turkish Cultural Policy in Georgia	204
DIASPORA ISSUES	
A. G. Andrikyan The Current State of K. Pals Patriarchy	215
Information about authors	224

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕРВОБЫТНЫЕ ОБЩЕСТВА

А. А. Бобохян Вишапоидные стелы согласно архивным материалам Атрпета	8
М. С. Шахмурадян Структура и формы «пустынных змей»	21
А. К. Джугарян Принципы утилизации обсидиана в эпоху бронзы по данным рXRF анализа образцов с территории РА	36
Т. Э. Арутюнян Хронология и типология новонайденных карашамбских булавок	47
Б. В. Варданян Вопросы палеодемографических исследований в эпоху поздней бронзы Куро-араксского междуречья по материалам лчашенского могильника (16–13 вв. до н.э.)	65
Р. А. Овсепян Растительные остатки из карасных захоронений античного периода археологического памятника Мастара–3 (Республика Армения)	79

СРЕДНЕВЕКОВЬЕ

Т. С. Далалян Некоторые замечания к мировоззренческому восприятию музыкальных инструментов в 13-ом веке	92
Д. Гр. Мириджанян, С. А. Агаян Некоторые замечания о владениях княжеского рода Гнтуни согласно надгробным надписям и историографическим источникам	106
А. Л. Григорян Соткский участок торгового пути Двин-Партав	117

Астхик Бабаджанян, Кэтрин Франклин

Средневековый культурный ландшафт в Вайоц Дзоре
в контексте Шелкового пути

125

А. А. Мартиросян

Об экономическом компоненте бытовых каменных производственных
предметов найденных из раскопок крепости Даштадем

137

Е. Е. Васильева

Археологическое изучение городских и монастырских некрополей
в России сегодня

148

ТРАДИЦИОННЫЙ РИТУАЛ И ФОЛЬКЛОР

Н. Х. Варданян

Композиция и функциональность в ритуале шутилой свадебной песни
«Мать жениха, выходи»

160

Н. А. Хачатурян

Взаимодействие и интерпенетрация разных музыкальных
фольклорных жанров в армянских народных колыбельных

173

СОЦИАЛЬНАЯ АНТРОПОЛОГИЯ И КУЛЬТУРОЛОГИЯ СОВЕТСКОГО И ПОСТСОВЕТСКОГО ПЕРИОДОВ

А. Г. Микаелян

Тюремная этнография согласно произведениям Параджанова

186

А. М. Мурадян

«Дома культуры» в советский и постсоветский период:
семантические и функциональные преобразования и наследие

194

А. Н. Налбандян

Культурная политика Турции в Грузии

204

ДИАСПОРАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ

А. Г. Андрикан

Современный статус Константинопольского патриархата

215

Сведения об авторах

224

ՀԱԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԵՒ
ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԱԾԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
3

Ձևավորումը և էջադրումը՝
Արթուր Հարությունյանի

ISBN 978-9939-9178-9-4

9 789939 917894